

bia, Olomouc 1998 —, kde mj. oceňuje roli svého přítele z exilové sociální demokracie Karla Hrubého při organizování evropských symposií SVU. S myšlenkou pořádat ve Švýcarsku evropské konference pro česky mluvící účastníky skutečně přišel Hrubý, který však v roce 1980 ještě nebyl předsedou švýcarské skupiny SVU, jak uvádí Krejčí. Jako tehdejší člen výboru švýcarské skupiny SVU upozorňuji, že funkci předsedy zastával v té době historik umění a hudby Mojmir Vaněk, bývalý pracovník kanceláře prezidenta republiky Beneše. Dnes už zesnulý Vaněk tehdy působil na ženevské univerzitě a měl velké zásluhy na propagaci české a slovenské kultury u švýcarské veřejnosti.), protože se jak interlakenské české konference, tak pařížského mezinárodního symposia zúčastnil, jeho referáty jsou uveřejněny v recenzované francouzské knize, v anglicky psaném sborníku i v českém zmíněném monotematickém čísle časopisu *Proměny*. Zatímco jeho interlakenský referát „Zamyšlení nad Masarykovou kritikou marxismu“ (samozřejmě i jeho anglický překlad „Some Thoughts on Masaryk's Critique of Marxism“) je vzhledem k povaze publika české interlakenské konference do jisté míry popularizační, má francouzský referát „T. G. Masaryk, critique du marxisme“ uveřejněný v recenzované francouzské publikaci akademický ráz a je také rozsáhlejší.

Z francouzských prominentních účastníků pařížského symposia je třeba jmenovat zejména významného historika a specialistu na české a slovenské dějiny Bernarda Michela, který ve svém důležitém referátu právem poukázal na komplexnější a rozpornější charakter vývoje

Masarykova myšlení, než se tradovalo za 1. republiky. Také si zaslouhuje vyzvednout kratší, ale podnětný příspěvek specialisty na slovenské literatury Michela Acouturiera, nazvaný „Masaryk a Dostojevský“. Za zmínku rozhodně stojí pozoruhodný referát „Masaryk a česko-slovenský socialismus“, jehož autor Jacques Rupnik ještě v té době nebyl zdaleka tak známý jako dnes.

Připomeňme také dva paralelní a komplementární referáty editorů této knihy (a organizátorů pařížského symposia) Vladimíra Pešky (Role Francie při intelektuálním formování T. G. Masaryka) a Antoina Marèse (Masaryk, jak ho viděli Francouzi). (Je namístě připomenout dlouhodobý zájem Antoina Marèse o české a slovenské dějiny. Těchto zkušeností může nyní využít jako nový ředitel Francouzského střediska pro výzkum ve společenských vědách (CEFRES) v Praze.) Tito dva autoři mají zásluhu na tom, že francouzský sborník přes počáteční finanční těžkosti nakonec přece jen po letech knižně vyšel.

Zvláště je třeba upozornit na dva zajímavé příspěvky dnes již zemřelých zahraničních účastníků pařížského symposia: dojemné vzpomínky Hughua Setona-Watsona na Masarykovu spolupráci s jeho otcem R. W. Setonem-Watsonem a na důležitou přednášku Johanna Wolfganga Brügela „T. G. Masaryk a Němci“.

Snad i tato příliš osobně laděná a nostalgii poznamenaná recenze čtenáře přesvědčila o reprezentativnosti a bohatosti tohoto francouzského masarykovského sborníku.

Miroslav Novák

Jaroslav Kiliás: *Naród a idea narodowa. Nacjonalizm T. G. Masaryka*

Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar 1998, 228 s.

Ponechat bez povšimnutí skutečnost, že v Polsku vyšla kniha o významné oblasti Masarykovy teoretické i praktické činnosti, by bylo projevem naší ignorance a v jistém smyslu i nedvědku. Vždyť přece toho, co „o nás“ z per zahraničních sociologů v cizině vychází, není příliš mnoho. Studie J. Kiliase *Naród a národní*

idea. Nacionalismus T. G. Masaryka stojí za pozornost tím spíše, že vyšla v zemi, kterou lze bez nadsázky nazvat sociologickou velmocí, a vstupuje tudíž do badatelského prostředí, jehož teoretické i metodologické nároky jsou mimořádně vysoké. Mladý autor si jistě mohl vybrat téma i osobnost pro současnou polskou sociologii i širší veřejnost atraktivnější a z hlediska utváření svého obrazu i postavení v rámci polské sociologické obce vlivnější. Zvolil-li přesto masarykovskou tematiku, musíme si toho vážit o to více, že Masarykovi zatím v Polsku vůbec,

ani mezi jeho sociology v žádné historické etapě mnoho zájmu věnováno nebylo. Z Masarykových větších prací vyšla v polštině pouze *Světová revoluce* (1930), jejíž edice má však podle Kiliase vzhledem k vadnému překladu omezenou hodnotu. Roku 1980 vydal P. Bodnar v samizdatu výbor z Masarykových textů. Z prací publikovaných o Masarykovi v meziválečném období považuje Kiliase za nejdůležitější stat' H. Batowského z roku 1930, nazvanou *T. G. Masaryk a Polsko*. Bibliografie recenzované knihy obsahuje z masarykovských studií polských autorů již pouze knihu K. Kierského *Masaryk a Polsko* (1935), stat' J. Tomaszewského *Masarykovo pojetí demokracie a československá zahraniční politika* (1995) a populární životopisnou knihu J. Gruchaly *T. G. Masaryk* (1996), která si však podle Kiliase všímá teoretické aktivity čs. osobnosti jen málo.

Kiliase se nedomnívá, že by Masaryk dnes mohl v Polsku mimo kruhy bohemistů a historiků idejí získat popularitu. Jeho hlubší znalost může dokonce, jaksi paradoxně, od něho odradit, a to proto, že např. Masarykovo pojetí národa se zdá být vzdálené tomu pojetí, jež je polskými vědci a publicisty nejčastěji prezentováno a v němž nezdědka dominují reifikovaným způsobem chápáné kategorie národní kultury a identity. Ani jiné Masarykovy klíčové politické ideje, např. proti katolíkům výrazně zaměřená koncepce demokracie, by nerozšířily řady jeho stoupenců. Kiliasovi se však nezdá, že by právě tento druh popularity byl pro Masarykovu tvorbu nutný. Polský autor by byl rád, kdyby jeho studie byla užitečná jako příspěvek k poznání Masarykova díla, a tím i k poznání sociálního myšlení sousedních národů především pro ty, kteří se v Polsku na tuto problematiku specializují. Jsem přesvědčen, že z hlediska svého metodologického i teoretického zpracování má Kiliasova kniha všechny předpoklady přinejmenším toto poslání splnit.

Recenzované dílo bylo napsáno v rámci autorova doktorského studia a jako doktorská práce bylo úspěšně obhájeno. Pro českého čtenáře není bez zajímavosti, že Kiliasovým školitelem byl jeden z nejvýznamnějších současných polských sociologů J. J. Wiatr, dobře známý také u nás, mj. i proto, že v šedesátých letech byl spolu s Z. Baumanem nepřekláda-

nějším polským sociologem v Československu. Recenzentem práce byl velmi dobrý znalec české i slovenské sociologie W. Winclawski, který kromě jiných děl napsal i knihu *Lid, národ a sociologie. Studie o genezi slovenské sociologie* (1991), a dále historička sociologie J. Kurczewská, autorka např. práce *Národ v polské sociologii a ideologii* (1979) a spoluautorka monumentálního díla *Sto let polské sociologie* (1995). A konečně nelze přehlédnout, že konzultantem práce byl i polský historik J. Tomaszewski, jemuž je masarykovská tematika blízká. Jakkoli se to může zdát z hlediska recenzování Kiliasovy knihy nadbytečné, uvádím tato jména zcela vědomě a záměrně, abych tím zdůraznil nezanedbatelnou skutečnost, že čtyři vynikající představitelé soudobých společenských věd v Polsku neváhali svými znalostmi, vedením, radami i kritickými připomínkami přispět ke vzniku práce o velkém československém mysliteli. Zmíněná sestava vysokoškolských profesorů vypovídá jistě mnohé i o kvalitě samého doktoranda a jeho díla.

Na otázku, proč si zvolil jako téma své analýzy z celého Masarykova myšlenkového dědictví právě problematiku národa, odpovídá Kiliase přesvědčivě. Domnívá se, že národ patřil k ústředním objektům zájmu T. G. Masaryka a studium týkající se této tematiky může být podle něho východiskem pokusu o syntetické pojetí masarykovské činnosti, a to jak akademické, tak praktické. Zdá se mu, že problém národa je jedním z klíčů k celé Masarykově tvorbě.

Musím se přiznat, že hned při prvním pohledu na recenzovanou knihu jsem byl překvapen, a dokonce i zaskočen jejím podtitulem. Spojování nacionalismu s T. G. Masarykem se mi zdálo nepatřičné. Sám autor již na začátku knihy konstatuje, že „titul práce se může stát zdrojem dosti vážných nedorozumění“ (s. 9), a proto rozsáhlou úvodní část první kapitoly, nazvanou *Co to je „nacionalismus“?*, věnuje právě této problematice.

Píše, že když uvažoval o možných názvech své práce, připouštěl, že by mohl použít formulace „Masarykova koncepce národa“. Tuto alternativu však zavrhl, a to proto, že označuje pouze jevy čistě intelektuální povahy a nevztahuje se na širší problémový kontext,

který je ve společenských vědách kategorií nacionalismu vlastní. Kromě toho by takový titul nevysvětloval, o jakou koncepci národa jde. Zda o ideologickou, nebo snad vědeckou, např. sociologickou. Použití termínu nacionalismus podle Kiliase tento problém odstraňuje. Pro orientovaného čtenáře musí být prý víceméně jasné, o čem práce může být. Naproti tomu jiný uvažovaný název „Masaryk jako nacionalista“ autor odmítl, a to proto, že by mohl být chápán v běžném, pejorativním smyslu.

A tak Kilias uvádí, že k podtitulu dospěl po hluboké analýze alternativ. Přesto připouští, že jeho aplikace v polském kontextu se může setkat s určitými problémy vzhledem k tomu, že v polské vědecké literatuře týkající se národa i v běžném myšlení byla kategorie nacionalismu používána především jako termín obdařený silně negativní konotací, označující takový druh ideologie, respektive politického hnutí, který se nesprávným způsobem odvolává na kategorii národa.

Kilias v této souvislosti považuje za zajímavé, že v české literatuře se termín nacionalismus, i když není zcela neutrální a může vyvolávat negativní asociace, objevuje o něco častěji i bez tak silné hodnotící konotace. Není však od ní natolik osvobozen, že by byl chápán jako čistě popisný bez dalších upřesňujících komentářů, a to i v mimovědeckém kontextu.

Nejsem si jist, zda celá tato Kiliaseva úvaha je dostatečně přesvědčivá a zda zejména rozdílné hodnocení významu pojmu nacionalismu v české a polské literatuře odpovídá skutečnosti. Vzhledem k závažnosti termínu použitého v podtitulu jsem považoval za nutné (i na úkor informace o jiných částech recenzované knihy) Kiliasevu argumentaci relativně rozsáhle reprodukovat. V rámci plurality možných chápání pojmu nacionalismu, která polský autor ve zmíněné podkapitole uvádí, mu však patrně musíme přiznat právo připsávat tomuto termínu (jak to v celé knize v souvislosti s Masarykem činí) „význam pouze a výlučně čistě neutrální, popisný, a zároveň široký a nevztahující se jen na nějaký konkrétní typ politických ideologií“ (s. 11). Kilias se domnívá, že takovéto pojetí nacionalismu začalo v polské terminologii zdomácňovat asi teprve poté, kdy v Polsku vyšel roku 1991 překlad

knihy E. Gellnera *Nations and Nationalism* (1983, česky 1993).

Kromě předmluvy a závěru obsahuje Kiliaseva kniha sedm kapitol. O obsahu první z nich, nazvané *Úvodní otázky*, jsem se již částečně zmínil. Důležité je v ní dále autorovo upozornění, že se bude v celé práci „zabývat nacionalismem T. G. Masaryka v zásadě výlučně jako určitou teoretickou koncepcí národa (...), nikoli postojem Masaryka jako vyznavače či stoupence nějakého, byť dokonce vlastního, nacionalismu“ (s. 33). Poslední část této kapitoly je věnována tvorbě TGM na pozadí jeho životopisu.

Druhá kapitola, nadepsaná *Masarykovská koncepce národa*, podává výčet charakteristických atributů národa v Masarykově pojetí. Kilias mezi ně řadí území, rasu, národní charakter, jazyk, kulturu, literaturu a umění, filozofii a ideu národa a konečně náboženství, přičemž podle jeho mínění za nejdůležitější Masaryk považoval atributy třetí, čtvrtý a poslední. Kapitola se dále zabývá Masarykovým pojetím vztahu národa a státu, problematikou délky existence, počátku a dynamiky vývoje národa, rolí, jakou v životě národa hraje jeho okolí, znaky příslušníka národa i otázkou, zda z hlediska typologie šlo u Masaryka spíše o koncepci národa politického, či kulturního, přičemž se autor přiklání k druhé alternativě.

Třetí kapitola má název *Důsledky masarykovské koncepce národa: politický program* a podrobně rozebírá vztah Masarykova pojetí národa k politické činnosti, analyzuje některé základní pojmy masarykovského politického programu, jako je vnitřní politika, kulturní politika, nepolitická politika, drobná práce a přirozené právo, a všímá si rovněž Masarykova pojetí Československa jako národního státu.

Čtvrtá kapitola věnuje pozornost *filozofii českých dějin*. Autor v ní zejména stručně reprodukuje známou diskusi, jejímž předmětem byl spor o smysl českých dějin, a konstatuje, že Masarykova koncepce, a to ani v rámci kanonického pojetí jeho knih z devadesátých let, není jednoznačná.

Pátá kapitola se zabývá *slovenskou otázkou*. Autor píše, že Masaryk byl jednou z nejdůležitějších postav v dějinách Slováků. Upozorňuje na jeho tzv. slováctví, jinak řečeno, na to, v jakém smyslu se považoval za Slováka.

Dospívá k názoru, že v Masarykových výrociích o Slovácích jako národu jsou rozpory a že tato absence jednoznačnosti činí pokus o arbitrární jednodlitou interpretaci masarykovské koncepce slovenské otázky riskantní. Přesto však o ni usiluje, snaží se však při vyvozování závěrů zachovat maximální opatrnost. V druhé části kapitoly autor analyzuje Masarykův slovenský program, rozebírá pojem „čechoslovakismu“ jako program pro národ i stát a zmiňuje se i o jeho kritikách.

Šestá kapitola si pod názvem *Nacionalismus v činnosti* všimá problému vztahu Masarykovy teorie k jeho politické činnosti. Kiliasevi se zdá, že způsoby recepce, asimilace a reinterpretace Masarykovy tvorby mohou být pro sociologa neobyčejně zajímavé a zároveň konstatuje, že jsou málo prozkoumaným badatelským polem. Proto zde uvádí několik otázek, jaké si podle něho musí položit badatel zabývající se problematikou vlivu masarykovského nacionalismu a slibuje, že na některé z nich se možná v budoucnosti sám pokusí odpovědět. Jde o takové otázky, jako zda Masaryk-politik postupoval vždy podle doporučení Masaryka-ideologa, zda byl ve své činnosti vždy věrný *explicite* formulovaným teoretickým koncepcím, o specifický a velmi zajímavý badatelský problém Masaryka jako předmětu zvláštního lidového kultu („tatíčkovství“), o závislost forem Masarykovy recepce na typických představách jeho recipientů, o problém vlivu TGM na zahraniční ideology a vědce. Kiliase v této souvislosti upozorňuje na metodologické těžkosti spojené s programem systematického studia osvojování masarykovského nacionalismu jednotlivými kruhy veřejnosti, přičemž klíčový je zde problém příslušných ukazatelů.

Poslední kapitola je Kiliasevým *pokusem o rekonstrukci masarykovské koncepce malého národa*. Autor shledává, že jde o jednu z nejpodstatnějších otázek, již se Masaryk zabýval v mnoha pracích. Důvod její důležitosti je nasnadě: je to problém českého národa. Masa-

rykovo chápání termínu malý národ není podle Kiliase jednoznačné. Je možné rozlišit tři jeho významy: (1) kvantitativní, (2) geopolitický a (3) specifický masarykovský, respektive subjektivní. Klíčové slovo pro definici malého národa je samostatnost. Autor tento třetí význam považuje za svůj přínos k celé interpretaci. Malým národem by byl národ nesamostatný. Je to národ, který nepanuje nad svým osudem, je objektem, nikoli subjektem vlastních dějin, což nemusí být nutně spjato s tím, zda má vlastní státnost. Je to také národ, který si klade neadekvátní cíle. Takže to není jen problém malého, ale každého národa. Uvědomí-li si národ svá omezení a své skutečné možnosti i hodnoty a ovládne-li svůj osud, přestane být malým.

Recenzovaná kniha je doplněna jmenným rejstříkem a bibliografií, v níž nechybí žádné významné Masarykovo dílo, ani žádná významná práce o Masarykovi.

Dobrá orientace v české a slovenské historii i v českých a slovenských ideově politických proudech sledovaného období je pro Kiliase samozřejmostí, stejně jako znalost českého jazyka. Pokud se tu a tam objeví chyba v psaní českých jmen a názvů knih, nemusí to být vždy vina autora, ale někdy i technického zázemí publikace. Ostatně něco podobného se občas přihází i nám, píšeme-li o polské sociologii.

Ve své recenzi (i vzhledem ke stanovenému rozsahu) jsem nemohl hlouběji analyzovat některá místa knihy, která by to zasloužila. Šlo mi v ní hlavně o to informovat naši sociologickou veřejnost, a zejména naše „masarykology“ alespoň v základních rysech o jejím obsahu, s přesvědčením, že jde o práci významnou a pozoruhodnou, která by jim neměla uniknout, zaslouží si jejich odborný rozbor a některé její podněty je snad mohou inspirovat i k novým cestám jejich badatelského úsilí.

Jan Sedláček